

Рецензия

от проф. д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология при Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“,
относно конкурс за заемане на академична длъжност „професор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология - Социология на властта).

1. Информация за конкурса

Конкурсът е обявен във връзка с нуждите на катедра Социология при ФФ на СУ, публикуван в ДВ бр.65 / 28.07.2023 г. Назначена съм за член на научното жури със заповед на Ректора на СУ “Св. Кл. Охридски” № РД 38-555 / 26.09.2023 г. на основание чл.4 и чл.29а от ЗРАСРБ, чл.60 и сл. от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, чл.118, ал.(1) и ал.(3) от ПУРПНСЗАДСУ и решение на Факултетния съвет на Философски факултет, протокол № 1 / 12.09.2023

2. Кратка информация за кандидатите в конкурса

Документи за участие в конкурса е подал само един кандидат – д.с.н. Милена Якимова Якимова, доцент в Катедра Социология при Философски факултет на СУ „Св.Климент Охридски“. Представените документи напълно отговарят на изискванията за участие в конкурса.

От гледна точка на биографията ѝ, видно е, че доцент Милена Якимова има класическа последователна академична кариера. Завършва като магистър Социология през 1992 г. в СУ, от 1996 г. е асистент в ПУ „П. Хилендарски“, а от 2002 г. вече е главен асистент, но в СУ „Св. Кл. Охридски“, катедра Социология, а от 2010 – доцент в същата Катедра. С други думи – доцент Якимова има 27 години академична кариера, от които 21 в Катедра Социология в СУ. Лекционните ѝ курсове и семинари ще коментирам по-късно. През 2003 г. защитава докторат на тема „Късна модерност и идентичност (социологически концептуализации на съвременността)“, а през 2016 г. става и Доктор на социологическите науки с дисертацията „Социална критика и практика: теоретични дилеми и практически механизми“. Има много академични публикации, общо 61 – 3 самостоятелни книги, 3 – в съавторство, 5 студии, 49 статии, един учебник и 9 съставителства. Участвала е в множество изследвания, както и в редица научни форуми, има специализации в чужбина, била е член на редколегията на сп. Критика и Хуманизъм, и е член на Фондация за хуманитарни и социални изследвания - София.

Това е биография на сериозен учен, отдаден изцяло на академична дейност. Тук трябва да кажа, че аз познавам Милена Якимова от студентските ѝ години, уточнявам че нямам конфликт на интереси с нея, за да мога с чисто сърце да потвърдя горното заключение, направено на базата на посочените факти от биографията ѝ, и напълно в унисон с моите лични впечатления от работата ѝ в катедрата, от прочетените книги и статии, от присъствието ѝ в академичния живот. Бих добавила – Милена е не само сериозен, но и задълбочен учен, с оригинални идеи и постоянстващо любопитство към социалния свят, отличен професионалист, с много широки познания не само в социологията, но и в хуманитаристиката.

3. Изпълнение на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност професор.

Доцент Милена Якимова е регистрирана в НАЦИД и от представените от нея наукометрични таблици е видно, че не само са изпълнени, но и надвишени многократно заложените минимален брой точки, задължителни за заемане на длъжността професор. Това означава, че конкурсът е напълно легитимен и отговаря на Правилника на СУ за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности във университета.

4. Оценка на учебно-преподавателската дейност

Както стана ясно, доцент Якимова работи в Катедра Социология от 21 години. През този период тя е разработила и провела следните лекционни курсове: Политическа социология, Социология на властта, Качествени методи в социологията, Социална теория и прагматизъм, Социология на личността, Социология за неспециалисти (бакалаври по политология, етнология, специалности от МФ и др.); както и лекционни курсове в няколко магистърски програми (Политическа социология, ФФ; Дигитални медии и видеоигри, ФЖМК; Гражданско и интеркултурно образование в ИФ. Курсовете са високо професионални, тези, които познавам са и авторски и показват както голямата ерудираност на доцент Якимова, така и широкия обхват на интересите ѝ. Тя е уважавана от колегите си и обичана от студентите си заради нейната отзивчивост, компетентност и зареденост с оригинални и интересни идеи, които винаги е готова да сподели. Ето защо много докторанти искат тя да им е научен ръководител, и не биват излъгани – тя работи всеотдайно и времеотдайно с тях, затова и те защитават успешно. Трябва да отбележа, че доцент Якимова е и ръководител на МП „Политическа социология“, която може и да няма много студенти, но всички са много активни и голяма част от тях стават докторанти.

5. Общо описание на представените материали.

За участието си в конкурса доцент Якимова е представила 25 публикации, 20 статии, 4 студии и една монография:

Милена Якимова (2022) *Страх и пропаганда*. София: Изток-Запад ISBN:978-619-01-1014-2

Основният фокус в повечето публикации е върху пропагандата, но има и сериозни публикации върху образованието, националната идентичност, гражданската активност.

6. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата.

Ще коментирам научните достижения в монографията „Страх и пропаганда“ поради няколко причини. Първо, в нея отчетливо откриваме основния подход на доцент Якимова, характерен за почти всичките ѝ публикации – обвързването на богат емпиричен материал със задълбочена теоретична рамка и рефлексия, понякога дори провокативна. Ще кажете – ами това трябва да е норма за всеки сериозен професионален социологически текст. Да, така е, но то е трудно постижимо, свидетели сме, често, не постоянно, на самоговорещи емпирични изследвания, а и на, по-рядко, самодостатъчни теоретични анализи. Случаят с текстовете на доцент Якимова не е такъв. Тя извлича от емпиричния материал често неочаквани теоретични находки, резултат от обвързването на чути гласове с конкретния социален контекст. Такива според мен са обясненията на „наемника- предприемач“ при анализа на протестите, на проектно-предприемаческата линия в образованието, на респонсибилизиращия дискурс на родителите спрямо ученето, но и относно здравето на децата им; а и много други, които откриваме в представени за участие в конкурса текстове, намерили място и в книгата. Това е и втората причина да не се спирам на статиите и студиите – част от темите и проблемите ги откриваме във взаимна свързаност в монографията, която е и обобщението на много от изследователските търсения на Милена в последните години - не само за спецификата на пропагандата и връзката ѝ с тревожността и страха, но и за радостта и гордостта от виктимизацията, страха от делокализация и копнежа за релокализация, миметическото мелене и виртуозността на всекидневната рационалност и т.н.

И така, започвам с коментарите си върху монографията на Милена Якимова „Страх и пропаганда“. Книгата не се задоволява с простото описание на пропагандните послания, напротив, тя търси взаимовръзката между послания, жанрове, механизми за „пробив“ на пропагандата и причините за успеха ѝ, и затова логично е организирана в

две части, назовани „Пропаганда“ и „Страх“ – фокусирани върху действието и причините за въздействието на антилибералната и антиглобалистка пропаганда. Преди да пристъпя към коментара на основните изводи и теоретични находки в книгата, ще представя огромния обработен и анализиран от авторката емпиричен материал, както и прилаганите емпирични методи.

Първата част анализира резултатите от контент анализ на 3305 публикации в осем печатни и онлайн медии на български език, ангажирани с твърдото провеждане на антилиберална пропаганда. Анализът е авторски, а изследването „Антилиберални дискурси и пропагандни съобщения в българските печатни и онлайн медии 2013-2016 г.“ е осъществено от екип на към ФХСИ – София. Третата глава на първата част „стъпва“ върху 13 полуструктурирани интервюта с журналисти. Втората част се основава на две теренни изследвания - 19 полуструктурирани интервюта, проведени през 2017 г. с хора от три възрастови групи и от всички типове градски населени места, в различна степен идентифициращи се с работата си; и шест фокус групови дискусии – две студентски, и 4 с по-възрастни участници от 4 големи града. Милена Якимова има големи заслуги в изработването както на методиката за контент анализа на публикациите, а гайдовете за интервютата и фокус груповите дискусии са основно нейни, консултирани с Цветозар Томов, Вероника Димитрова и Боряна Димитрова. Анализът на пропагандните съобщения в българските печатни и онлайн медии е осъществен в няколко стъпки, методологията е прецизно описана, и, ако следвах описанието на структурата на приносите в дисертация, щях да отбележа, че определено изследването има методически принос. А всичките проучвания са приноси от гл.т. на придобиването на ново знание - емпиричните данни са много богати и интересни и би било добре, ако могат да се ползват и за по-нататъшни изследвания.

Но нека да видим теоретичните достижения в книгата. Авторката е обособила първата глава като строго теоретична, но бих казала, че теоретичните хипотези и понятия имплицитно присъстват във всички глави на монографията. Все пак ясно се чувства влиянието на Ернесто Лакло и Шантал Муф с тяхното виждане за „веригите за еквивалентност“ както в определянето на пропагандата, така и в по-нататъшни изводи, засягащи „спояването“ на различни преживявания в едно. Ето и самото оригинално определение за анти-глобалистка и анти-либерална пропаганда: Спояването на различни предизвикателства пред институциите и формите на политическото „в едно по специфичен и определим начин, така че всяко едно от тези предизвикателства да може да означава всяко друго **и в същото време** всяко едно да означава цялото множество на

тези предизвикателства“ /стр.9/. Според авторката това определение може да е валидно и за всяка модерна пропаганда, но коректно уточнява, че тази хипотеза трябва допълнително да се провери. Използвайки тези на Харолд Ласуел, Жак Елюл, Едуард Бернайс, Хауърд Бекер, Милена Якимова разпластява различните аспекти на пропагандата – нейните фигури и техники, отношението лъжа - пропаганда – истина – правдоподобност; дезинформация и пропаганда; „бялата“ и „черната“ пропаганда и т.н. Пропагандата цели емоционално въздействие, тя „не е толкова набор от техники за убеждаване, колкото набор от техники за режисиране на впечатления“. Основният ѝ механизъм е, „че създава внушение, че категориите, които тя предоставя, всъщност не са предоставени отвън, а са лично отвоювани, авторски изработени, изразяващи собствена, индивидуална позиция“.

Теза на Милена Якимова е, че популистката критика и пропагандата са свързани, но различни. Тя предлага ясен критерий за различаването им: „критикът-популист призовава народа да си вземе властта, пропагандистът категорично не иска това. Първият призовава за действие, вторият призовава да сме гневни, но да оставим действието на него“. Това е ключова хипотеза, доказана обаче от емпиричните изследвания – в крайна сметка анти-либералната пропаганда не води към действие както предполага Ласуел, а трансформира негативните жертвени нагласи в отказ от действие. Втората отличителна черта на пропагандата, твърде Якимова е, че „жертва истината в името на правдоподобността.... претенцията ѝ е да назовава и посочва реалността. И го прави, като заобикаля и блокира действието на елементарни логически закони в името на това днес да посочва един враг, утре – друг, претендирайки, че винаги говори за едно и също“.

Тези теоретични хипотези се тестват в другите глави на книгата. Втората глава представя подробно и прецизно както методологията, така и изводите от голямото изследване на публикациите в 8 български медии, определени след пилотно изследване като носители на анти-либерални и анти-глобалистки послания, и съобразно степента на наситеност с тези послания класифицирани като „прапагандисти, пропагандни таблоиди и смесени – хибридни“. Тези медии оформят цялостна картина на света, включваща следните повтарящи се 4 идеологически опори:

„1. САЩ и НАТО са глобален хегемон кукловод, който дърпа конците както на Брюксел, така и на националните правителства; 2. ЕС е враг на европейските народи. Европа умира, защото е обединена, обединението ѝ е инструмент на американската хегемония и води до културен упадък („либерастия“) и отприщва мигрантската лавина

срещу Европа. Едничката европейска ценност, която е от значение, е националната държава. 3. Русия се въздига. И макар да е жертва на агресия, тъкмо Русия е истинската спасителка на Европа. 4. Българските политически елити са продажни." В крайна сметка тези опорни точки се свеждат до 3, доколкото 1 и 2 се сливат в „Залезът на Запада, на Европа“, „Русия е спасител“ и „Продажните български елити“.

Бях изненадана да разбера, че тези послания се лансират още от 2013 г., тъй като те са толкова популярни и сега, оказва се, че това са лансирани опорки от Кремълска пропаганда отпреди 10 години. Очаквано, голяма част от публикациите са анонимни или под формата на репортажи, авторските статии са малко.

Крайният извод от тази глава е, че макар че „няма предварително оформени *единни*, нито *споделени* усещания за несправедливост, които тази картина да опакова. Нейната принадлежна стойност идва от това, че **споява в един речник всъщност разнородни и дори противоположни усещания за несправедливост**, създава усещането за хомогенност на хетерогенните преживявания на несправедливост.“

Третата глава е посветена на журналистите. Интервютата с журналисти според авторката показват поне две неща: медийното поле се е разпаднало като поле на комуникация и битка, „изгубило е специфичния си капитал – журналистиката като овластяване на публиката да взема информирани решения по темите на деня, като професионална работа, частично автономна от силните на деня“. Оттук следва и вторият извод – „разказът за ужасната самота и несигурност на журналистите, в която единствената солидарност е солидарността на колективното унижение.“

Втората част на книгата търси отговор на въпроса „какво прави пропагандата ефективна“ и го намира във връзката тревожност – страх - пропаганден ефект – социална управляемост. Пропагандният ефект разчита на идентифициране на една абстрактна тревожност /определена като „дифузно безобектно безпокойство“/, насочвана и преобразувана в „конкретни, макар и митични, фигури на страх“, които на свой ред повтарящо се тиражират в медиите. Така се полагат „коловози“, пише Милена Якимова, по които обществото става управляемо посредством чувствата за несправедливост и създадените негативни очаквания на хората за бъдещето като вече опакована тревожност в конкретни страхове. И теренът за популистки политики и антидемократични послания вече е готов.

В тази част, в анализа на интервютата и фокус груповите дискусии, също се формулират интересни теоретични виждания – за разпадане на различните измерения

на бъдещето, за негативното разбиране за свободата, за страха от делокализация /липса на връзка между социално пространство, социално признание и нормативни принципи/, за сплотяването около виктимизацията и обиденото чувство за справедливост като основа на колективната идентичност, която зове за отмъщение, но отвъд участие, а като възмездие и т.н. И тук се връщаме в началото – пропагандата създава и разчита на всички тези чувства, като всяко едно от тях може да означава всяко друго и в същото време всяко едно означава цялото множество. Или да цитирам Милена Якимова:

„Пропагандата насъсква чувството за онеправданост в озлобление и нарича озлоблението справедливост, като същевременно грижливо култивира вярата, че да се действа е безсмислено.“/ стр. 224/225/.

Надявам се това представяне на основните изводи на книгата да е убедило четящите рецензията в интересните теоретични заключения на авторката, които проникновено обясняват тенденции в настоящето ни.

7. Бележки и препоръки.

Нямам съществени бележки към книгата. Все пак мисля, давайки си сметка за теоретичната прецизност на текста, че работата би спечелила по-голяма читателска публика – а това ми се струва важно и необходимо, от известно облекчаване на текста от повторения на понятия и излишно усложняване на фрази, особено във втората част на книгата. Според мен пропагандният ефект трябва да се определи по широко, като трансформация на тревожността *в действие или бездействие*, защото в монографията аргументирано се доказва, че в България внушението му е бездействие. А на няколко места в книгата пропагандният ефект се определя като „трансформация на тревогата в готовност за действие“ /стр.165/, „трансформиране на чистата негативност в готовност за действие“ /стр. 166/. По широкото му разбиране отваря възможността за разграничаване на различни типове пропагандни ефекти, което ще е важно при сравнителни изследвания.

С надежда и любопитство чакам продължаване на толкова интересното изследване „Антилиберални дискурси и пропагандни съобщения в българските печатни и онлайн медии 2013-2016“, визиращо 8 медии, по посока на проучване на степента на проникване на установените пропагандни послания в мейнстрийм изданията, както и тестване на /не/подкрепата на така формулираните пропагандни твърдения в масовото съзнание чрез представително социологическо изследване. Убедено препоръчвам финансирането на две такива социологически изследвания. Мисля също, че ще е важно да се направи сравнително международно изследване на пропагандните ефекти от анти-

либерални издания. Хипотезата е, логично, че те са сходни в един глобален свят, и все пак е любопитно да се провери дали има и различен тип тревожности, трансформиращи се в различни страхове.

8. Заключение

Всичко написано дотук подчертава академичните достойнства на Милена Якимова, високия ѝ професионализъм, оригиналността и задълбочеността на теоретичните ѝ изследвания. Ето защо напълно подкрепям и гласувам положително за заемането на академичната длъжност „Професор“ на доцент Милена Якимова Якимова по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология - Социология на властта). Призовавам и уважаемите ми колеги от журито да подкрепят такъв вот.

20.12.2023

Проф. Петя Кабакчиева